

מדרש ספרי במדבר

מדרש ספרי הוא מדרש תנאים פרשני לספר במדבר. הספרי נקרא גם 'מדרש הלכה' מכיוון שהוא כולל את הפרשנות לחלקים ההלכתיים של ספר במדבר. אולם, מכיוון שזהו מדרש פרשני, כלומר, מדרש המבאר את פסוקי החומש לפי סידרם, הוא מפרש גם חלקים סיפוריים מספר במדבר, ולכן הוא כולל דברי אגדה רבים. ספרי במדבר נערך בארץ ישראל במאה השלישית לספירת הנוצרים.

שם המדרש וייחוסו

משמעות המילה הארמית 'ספרי' היא ספרים. בתלמודים השם ספרי מציין אוסף של ברייתות הכוללות דברי הלכה על החומשים שמות במדבר ודברים. לאחר תקופת הגאונים, השם 'ספרי' אצל חכמי צפון אפריקה ובעקבותיהם אצל רוב חכמי ימי הביניים, ציין את מדרשי ההלכה לחומשי במדבר ודברים בלבד. אמנם מדרשים אלו נושאים שם זהה, והם אף הודפסו לראשונה בספר אחד,¹ אולם אלו הם שני מדרשים נפרדים, והם נוצרו בבתי מדרש שונים.

ספרי במדבר הוא מדרש תנאים מבית מדרשו של רבי ישמעאל.² הוא קרוב במונחים, בדרכי הדרשה ובשמות התנאים המוזכרים בו למכילתא דרבי ישמעאל.³ מלמד סבור כי אמירתו של ר' יוחנן בתלמוד הבבלי 'סתם ספרי ר' שמעון',⁴ כלומר, שהמשפטים האנונימיים שמופיעים בספרי הם מפי רבי שמעון בר יוחאי, מתייחסת לספרי במדבר. ניתן למצוא גם משפטים אנונימיים המופיעים בספרי במדבר המצוטטים במקורות אחרים בשמו של רבי ישמעאל או מבית מדרשו, אך עם זאת ישנם מדרשים המובאים בתלמודים בשם רבי ישמעאל שאינם מופיעים בספרי במדבר ואף חולקים עליו. יתכן ומקורות אלו הובאו מקבצי הלכה אחרים מבית מדרשו של רבי ישמעאל ולא מספרי במדבר שלפנינו. מדרש ספרי במדבר אינו מדרש הומוגני וניתן לזהות בו חלקים השונים באופיים משאר חלקי המדרש. חלקים אלו מעידים על כך כי מקורם הוא ככל הנראה אחר.⁵ בצד מקורות מבית מדרשו של רבי ישמעאל ניתן לזהות בספרי במדבר גם מקורות מבית מדרשו של רבי שמעון בר יוחאי, מבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא ומבית מדרשו של רב.

זמנו, מקומו ושפתו של המדרש

זמן עריכתו של מדרש ספרי במדבר, כמו גם שאר מדרשי התנאים, על פי הדעה הרווחת במחקר, הוא במהלך המאה השלישית לספירת הנוצרים. ככל הנראה, ספרי במדבר נערך במחצית השניה של המאה השלישית. לשון המדרש היא עברית השווה ללשון המשנה והתוספתא בצירוף של מילים יווניות. על פי לשון המדרש והחכמים המוזכרים בו המדרש נערך בארץ ישראל.

מבנה המדרש ותכניו

החלוקה המקורית של החיבור הייתה חלוקה לפרשות התואמות את התוכן. כל פרשה חולקה לפרקים וכל פרק לברייתות. החלוקה המקורית השתבשה בכתבי היד והדפוסים בהשפעת סדר קריאת התורה על פי המנהג הבבלי. החלוקה המקובלת של המדרש היום היא חלוקה לפיסקאות. הפיסקאות תואמות במידה רבה את חלוקת החומש לפסוקים, אך יש פיסקאות המקיפות פרשה מקראית אחת או יותר (הכוונה לפרשיה פתוחה או סתומה).

¹ הדפוס הראשון הוא דפוס ונציה משנת 1545.

² על הקריטריונים לחלוקה של מדרשי התנאים לבתי מדרש, רשימת המדרשים על פי בתי מדרש וגישות במחקר החולקות על כך, ראה בהרחבה במבוא למדרשי התנאים.

³ על דרכי הדרשה של רבי עקיבא ורבי ישמעאל ראה במבוא למדרשי התנאים.

⁴ תלמוד בבלי סנהדרין פו, א.

⁵ ראה להלן במבנה המדרש.

הפרקים הנדרשים במדרש:

פסקאות א – נח: **פרשת נשא**, מפרשת שילוח הטמאים עד סוף הפרשה (במדבר ה – ז).⁶
פסקאות נט – קה: **פרשת בהעלותך**, כל הפרשה נדרשת, פרט להקדשת הלוויים, וסדר מסעות בני ישראל במדבר (במדבר ח – יב).

פסקאות קו – קטו: **פרשת שלח**, רק פסוקי המצוות בפרשה נדרשים (במדבר טו).
פסקאות קטז – קכב: **פרשת קרח**, רק פסוקי המצוות בפרשה נדרשים (במדבר יח).
פסקאות קכג – קל: **פרשת חוקת**, רק פסוקי המצוות בפרשה נדרשים (במדבר יט).
פסקה קלא: **פרשת בלק**, ישראל בשיטים-חטא בעל פעור (במדבר כה, א – יג).
פסקאות קלב – קנב: **פרשת פנחס**, מפרשת הנחלות עד סוף הפרשה (במדבר כו, נב – ל, א).
פסקאות קנג – קנח: **פרשת מטות**, פרשת הנדרים והמלחמה במדין (במדבר ל, ב – לא, כד).
פסקאות קנט – קסא: **פרשת מסעי**, דיני רוצח וערי מקלט (במדבר לה, ט – לד).

החוקרים הצביעו על כך כי ישנן פיסקאות במדרש שאופיין שונה משאר חלקי המדרש. האגדה בפרשת בהעלותך (פיסקאות עח – קה) שונה משאר המדרש בכך ששמות החכמים והמונחים המופיעים בה הם שילוב של שני בתי המדרש של רבי עקיבא ורבי ישמעאל. בחטיבת אגדה זו ניתן למצוא חוסר התאמה בינה לבין עצמה ובינה לבין שאר המדרש. ככל הנראה, מקורה של חטיבה זו הוא מבית מדרש שמיזג את שיטות הלימוד והדרשה שני בתי המדרש של רבי עקיבא ורבי ישמעאל ומיזוג זה גרר עמו גם אי התאמות וסתירות. פיסקא קלא על פרשת בלק ופיסקאות קלד – קמא על פרשת פנחס, גם כן אינן תואמות את שאר המדרש וככל הנראה נלקחו מבית מדרשו של רבי עקיבא.

האגדה במדרש ספרי במדבר⁷

ממבנה המדרש עולה כי הוא אינו מפרש ברצף את כל פסוקי הספר וכי הוא מדלג על פרשות סיפוריות ארוכות. הפרשות הסיפוריות שלא מפורשות בספרי במדבר הן: הפקודים (פרקים א – ד), סיפור המרגלים (פרקים יג – יד), מחלוקת קרח ועדתו (פרקים טז – יז), מסעות ישראל במדבר (הכוללים את מות מרים, מות אהרון, תלוות בני ישראל, ועוד) וסיפור בלק ובלעם (פרקים כ – כד) וכן את סוף הספר (פרק לו). אך המדרש כולל מדרשי אגדה על הפרשות הסיפוריות בפרשת בהעלותך (ספור המתאוננים, חטא מרים ואהרן אודות האישה הכושית) וכן על סיפור חטאי ישראל בשיטים (פרק כה). יתכן והעורך של המדרש הוסיף לגוף החיבור, שהיה בעיקרו הלכתי, מדרשי אגדה על החלקים הסיפוריים בהתאם למה שמצא לפניו, ואולי לא מצא דברי אגדה ערוכים לפרשות הסיפוריות החסרות.

במדבר י פסוקים א – י נקבעת החובה לתקוע בחצוצרות באירועים שונים- בעת המסעות במדבר, במהלך העבודה בבית המדרש ובשעת מלחמה. בפיסקא עה דן מדרש ספרי במדבר על הפסוק 'ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות' (י, ח) בשאלה- האם כהנים בעלי מום שפסולים לעבודת הקורבנות רשאים לתקוע בחצוצרות.

'הכהנים' (במדבר י, ח) בין תמימים בין בעלי מומים,

דברי ר' טרפון.

ר' עקיבא אומר: תמימים ולא בעלי מומים,

נאמר כאן כהנים ונאמר להלן כהנים

מה כהנים האמורים להלן תמימים ולא בעלי מומין

⁶ המדרש מפרש רק פעם אחת את פסוקי קורבנות הנשיאים בפרק ז החוזרים שנים עשרה פעמים מילה במילה על הקורבן הזה של שנים עשר נשיאי השבטים.

⁷ על פי ספרו של יי פרנקל 'מדרש ואגדה'.

אף כהנים האמורים כאן תמימים ולא בעלי מומין.
א"ל רבי טרפון: עד מתי מגבב ומביא עלינו עקיבא?
איני יכול לסבול.
אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אימא
שהיה חגר ברגלו אחת שהיה עומד ומריע בחצוצרות.
אמר לו: הן, רבי, שמא בהקהל ראית
שבעלי מומין כשרין בהקהל וביום הכפורים וביובל?
א"ל: העבודה,⁸ שלא בידיתה.
אשריך אברהם אבינו שיצא מחלצ'ך עקיבא.
טרפון ראה ושכח
עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה
הא כל הפורש ממך כפורש מחייו.

החלק הראשון של הדרשה הוא מדרש הלכה וחלקה השני הוא אגדה. במדרש ההלכה ישנה מחלוקת בין ר' טרפון ור' עקיבא בשאלה האם כהנים בעלי מום יכולים לתקוע בחצוצרות. ר' טרפון דורש כי גם כהנים בעלי מום רשאים לתקוע בחצוצרות, אך הוא לא מנמק את דרשתו. ר' עקיבא בונה מדרש הלכה. הוא יוצר זיקה בין הפסוק הנדרש לבין פסוק נוסף בו נכתב 'בני אהרן הכהנים' (במדבר ג, ג: 'אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן') ולומד מהם גזירה שווה.⁹ הפסוק בבמדבר ג, ג מדבר במפורש על כהנים המשרתים בקדש, כלומר, כהנים המקריבים קרבנות. כהנים אלו חייבים להיות תמימים. בדרך הגזירה השווה לומד ר' עקיבא כי גם בפסוק שלנו המילים 'בני אהרן הכהנים' נושאות משמעות זהה והן מלמדות כי הכהנים התוקעים בחצוצרות חייבים להיות תמימים.

ר' טרפון מגיב על דרשתו של ר' עקיבא בחריפות ובתקיפות. ומאשים את ר' עקיבא בכך שהוא 'מגבב ומביא' – הוא ממשיך אותו לאדם שמביא קש או זרדים לצורך הסקה, כלומר מביא חומר חסר ערך שעתיד להתכלות מהר. הדרשה של ר' עקיבא על פי תגובתו החריפה של ר' טרפון היא דרשה חסרת ערך שאינה יכולה להוכיח דבר. בנוסף לכך מכריז ר' טרפון 'איני יכול לסבול!' הסיבה שגרמה לתגובתו של ר' טרפון מובאת מיד בהמשך. ר' טרפון היה כהן שנולד בתקופה שלפני חורבן הבית השני והוא עדיין זוכר כילד את עבודת המקדש. ר' טרפון מביע בלשון שבועה כי הוא זוכר את דודו החיגר תוקע בחצוצרות בבית המקדש. כיצד אם כן יכול ר' עקיבא על סמך דרשה מחודשת בבית המדרש לקבוע הלכה בניגוד להלכה הקדומה!?

ר' עקיבא מתעלם מדבריו המעליבים של ר' טרפון ומאשר את העובדות עליהן מעיד ר' טרפון. אך שואל 'שמא בהקהל ראיתי?' ר' טרפון ממחר לחזור בו, להודות כי אכן היה זה במעמד הקהל ומשבח את ר' עקיבא. המחלוקת ביניהם בהלכה הנובעת מן הפסוק, היתה אם כן רק על התקיעות שמלוות את הקרבת הקרבנות, שהן חייבות להיעשות על ידי כהנים תמימים ולא על תקיעות באירועים אחרים, שבהם גם כהנים בעלי מומים רשאים לתקוע. הענותנות של ר' עקיבא, שלא עלב בחברו למרות שידע כי הוא טועה, אפשרה לר' טרפון להבין את טעותו, להודות בה, ולשבח את ר' עקיבא בלי שום טינה או כעס.¹⁰

⁸ העבודה היא לשון שבועה, קיצור של השבועה 'אני נשבע בקדושת העבודה במקדש'.

⁹ גזירה שווה היא אחת המידות שהתורה נדרשת בהן. על פי מידה זו פסוק מבואר יכול להסביר פסוק בלתי מבואר אם יש ביניהם לפחות מילה אחת זהה. הדרשן מעביר את משמעות הפסוק המבואר לפסוק הבלתי מבואר, וכך מתקבל פירוש חדש.

¹⁰ הדרשה מסתיימת בתיאור שלושה גורמים לקיום ההלכה 'טרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה' – ראה, דרש מעצמו, מסכים להלכה. הראיה היא לכאורה הגורם המכריע ביותר לקיום ההלכה מפני שהוא הממשי

*** טיוטה *** למקור המאמר ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#)

מהדורה מדעית

לספרי במדבר יצאה לאור מהדורה מדעית הכוללת מבוא, חילופי נוסחאות, ופירוש קצר מאת ח"ש הורוביץ בלייפציג 1917.

והריאלי ביותר. אולם, לעיתים הראיה אינה משקפת את המציאות האמיתית, כמו במקרה של ר' טרפון שזכר שראה את דודו החגר תוקע בחצוצרות אך שכח כי הייתה זו תקיעה במעמד הקהל ולא תקיעה על הקורבן. ר' עקיבא ידע את ההלכה, כנראה ממסורת מרביתיו, ויצר דרשה של גזירה שווה כדי לעגן את תלמודו בפסוקים. הביטחון בדיעת ההלכה אפשרה לו גם לפרש את המציאות ההלכתית שראה ר' טרפון- כך שדרשתו מסכימה להלכה.

*** טיוטה *** למקור המאמר ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#)

ביבליוגרפיה חלקית

1. אנציקלופדיה יודאיקה בערך Sifre.
  2. מבוא לתורה שבעל פה, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 2, תל אביב תשנ"א.
  3. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג.
  4. י' פרנקל, מדרש ואגדה, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה ט', תל אביב תשנ"ז.
5. Stemberger and Strack, Introduction to the Talmud and Midrash, 1991.